

Oroszlánok a Kárpátokban

A magyar határok védelme és a Szurmay-csoport 1915-ben

Az Osztrák–Magyar Monarchia vezetése rendkívüli nehézségekkel nézett szembe a világháború kitörésétől kezdve, minthogy rögtön egy szerb–orosz kétfrontos háborúban találták magukat, tele a tapasztalatlanságból adódó hibákkal, amelyeken csak fokozatosan tudtak úrrá lenni. Az orosz túlerő ellensúlyozása miatt az osztrák–magyar vezérkari főnök, Conrad von Hötzendorf 1914 második felében összesen négy hadjáratot¹ indított az északi hadszíntéren, amelyekkel egyrészt meg akarta akadályozni, hogy nagyobb orosz tömegek menjenek Kelet-Porosországba, másrészt viszont ezekkel a „brutális” ellentámadásokkal jelentősen „lefargott” az orosz túlerőből. Ugyanakkor ezek a veszteségteljes hadjáratok, Julier Ferenc kifejezésével élve: „tüleröltették” a Monarchia haderejét, ezért keleten nagyobb eredményt már csak a német erők döntő átcsoportosításával lehetett elérni. A szerb hadjárat szintén nem elhanyagolható veszteségeket okozott a dualista államnak. A német vezérkari főnök, Erich von Falkenhayn nem hitte, hogy az oroszok döntő vereségével megváltoztatható a háború nem éppen kedvező menete, mert a nyugati frontot erőltette, ott remélte a valódi győzelmet. A keleti német főparancsnok, Paul von Hindenburg azonban kezdte másként látni a helyzetet, és az ő nyomására megalakították január 8-án a német Déli hadsereget (összesen négy német és három osztrák–magyar hadosztály), melyet Conradnak engedtek át. A stratégiai szemléletváltás továbbra is elmaradt, Falkenhayn mindössze annyit ismert csak föl, hogy legfőbb szövetségeseik rendkívül nehéz helyzetbe került, miközben vállalt feladatának (az oroszok feltartóztatása) igyekezett megfelelni, ezt az 1914 decemberében szerkesztett emlékiratában is elismerte.²

A Monarchia embervesztése a hadsereg közvetlenekkel (műszaki, munkás, trén stb. csapatok) együtt az északi harctéren 1914 decemberének végére elérte a 994 ezer (halott, sebesült, beteg, fogoly, egyéb veszteség) főt, amit 620 ezer főnyi pótlás ellensúlyozott. A Monarchia két hadszínterének összes vesztesége elérte az 1 268 696 főt.³ Az év végéig összesen 863 ezer fő pótlást tudtak küldeni, amely nem fedezte a teljes veszteséget, mivel az északi arcvonalon álló fegyveresek száma mindössze 270 ezer a főt tett ki, azok ellátását 1 millió fő végezte.⁴ A rendelkezésre álló embertartalék (960 ezer fő), az elhasználódást és a lehetőségeket figyelembe véve, havi 150 ezres bontásban, 1915 júliusáig látszott elegendőnek, de ezek már gyengébben kiképzett, másodrendűnek mondható alakulatok voltak. A szorongatott katonai-politikai helyzet Conradot mégis arra sarkallta, hogy 1915 elején újabb, immár az ötödik támadó hadjáratot kezdeményezze.

A cári haderő most már nagyobb erővel a Kárpátokon akartak átjutni, és ezen törekvésükből alakult ki később a kárpáti karácsonyi csata (december 18. – január 19.), majd a kárpáti téli csata (január 23. – március 18.),⁵ végül a kárpáti húsvéti csata (március 20. és április eleje-közepe között). Az előző év novemberében friss erővel a frontra érkező Szurmay Sándor altábornagy a limanovai csata kapcsán már letette névjegyét, bátor és öntevékeny fellépésével. A cári seregek megállítását követően a Szurmay-csoport részt vett az oroszok üldözésében, amelynek során Tuchovig (ma: Tuchów, Lengyelország) jutott, ennek magaslatait december 19-én szállták meg és védelemre rendezkedtek be. Azt követően, hogy a Szurmay-harccsoport kivált a 3. hadsereg kötelékéből (december 25.), annak parancsnoka, Svetozár Borojević már január közepén ezzel az indoklással

kérte vissza Szurmayt az AOK-tól: „Részemre Szurmay: kétszeres erőt jelent”.⁶ Az osztrák–magyar 3. hadsereg rendkívül sokat szenvedett a kárpáti, téli védelmi harcok alatt és egy hitet sugárzó, győzni tudó főtiszt feltétlenül szükséges volt számukra. A magyar altábornagynak nemcsak jó meglátásai vannak, de a legénység „nyelven” is ért, tudja, mit kell tenni, hogy kötelességüket maximálisan teljesíthessék. Szurmay felismeri, hogy jó szóval, megfelelő embereknek adott kitüntetéssel, és kimutatott megértéssel, sokkal többet el lehet érni egyes csapatoknál, mint pusztán a szigorúan megkövetelt fegyelemmel. Szurmay 1915. január 14-én hagyta el a Biała folyó menti állást és másnap átvette a 7. és 40. gyaloghadosztályokból, a 8. lovashadosztályból, a 75. és 128. gyalogdandárok-ból és az 1. m. kir. népfelkelő lovasdandárból álló ungvölgyi, vagy uzsocki seregcsoport parancsnokságát. Az oroszok visszaszorítását célzó nagyobb offenzíva előtt szükséges volt egyes alakulatok átfegyverzése, a málhavonat lecsökkentése és átalakítása a hegyi háború követelményeinek megfelelően. Szurmay általános támadási tervét 20-án jelentette az AOK-nak (osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokság), eszerint a legközelebbi szándék a malomréti (ma: Zsornava, Ukrajna) vasútállomás – Határhegy vonalának birtokbavétele volt. Az AOK nagy célja Przemysl felmentése volt.

Az oroszok részéről lezajlott január 17–18-án a siedlec-i megbeszélés, ahol értékelik a december 21-e óta történeteket, és a főparancsnokságot képviselő Danilov tábornok a jelentkező problémák (eltérő hadászati elképzelések, ember- és puska hiány stb.) miatt a kivárást rendelte el. Az orosz hadsereg az utóbbi öt hét alatt közel 530 000 katonát vesztett a keleti fronton, amely veszteséget azért már ők is megéreztek, tehát volt min elgondolkodniuk. Nem ejtik el teljesen azt a tervet, hogy a nagy támadást Budapest–Bécs ellen folytassák, de ezt a hadműveleti irányt mégis kétséges eredményűnek látták, mert a harcok így elhúzódhattak, és a Monarchia kiesése ellenére a németek tovább folytathatták a hadviselést. Ugyanakkor viszont a Délifront parancsnoka, Ny. I. Ivanov tábornok nem nyugodott bele a Sztavka (orosz vezérkar) döntésébe, mert felfogása szerint a legközelebbi hadműveleti cél nem lehetett más, mint a magyar Alföldre való betörés. Ezért úgy határozott, hogy a december végén elakadt támadást folytatja és megelőzi az osztrák–magyar támadást, amelynek előkészületeiről folyamatosan kapott híreket. Ivanov támadását január 24-ére időzítette és úgy jelentette a fővezérlet felé, hogy az erre vonatkozó rendelkezéseit már ki is adta a csapatoknak. Az orosz 8. hadsereg meg is kezdte a támadást a kedvezőbb fekvésű Dukla horpadásnál, amely azonban február elején elakadt, de annyi eredménye mégis volt, hogy megakasztotta a közben meginduló osztrák–magyar offenzívát.⁷

Az Uzsocki-hágóért indított osztrák–magyar támadás január 22-én kezdődött Turka irányába az egy-másfél méteres hóban, állandó előlapátolás folytatásával. A hólepte, jeges és meredek, kanyargós országutakon ment a tábori és nehéztüzérség, a lovasság, a málhavonat és az egyéb felszerelés, de minden más a hegységen át, hegyi utakon az „elképzelt legnagyobb nehézségeket”⁸ küzdve le. A tüzérségnek és a málhásállatoknak helyenként meg kellett fordulniuk és kerülő úton kellett követniük az oszlopot, egyes oszlopok alig tudtak megtenni naponta 5-6 km-t. Az egész hadseregcsoportnak, a magasabb törzsek is, három éjjelt a szabad ég alatt kellett töltenie a mínusz 18-20 fokok hidegben, és ezek alapján Szurmay megjegyzi: „A legmerészebb képzelet sem tud arról foglalat alkotni, hogy micsoda fáradalmakkal járt ez az előnyomulás és mégis ekként kellett a hadműveletnek megindulni.”⁹ Az orosz csapatok szárnyainak átkarolása a vártnál nagyobb nehézségekbe ütközött, emiatt az uzsocki csoport a Wysocko-Borynia-magaslat vonalát, amelyet 26-áig el kellett volna érnie, nem érte el. Ennek oka pedig kizárólag a következő volt: „a mélyen behavazott hegyekben való előnyomulás sokkalta nehezebbnek és körülményesebbnek bi-

zonyult, mint azt eredetileg elgondolták.⁷¹⁰ A csapatok előnyomulását a hatodik hadműveleti napon is megnehezítették a silány utak, a sűrű köd és a tartós havazás, ezért a csapatok rövidesen teljesítőképességük határához jutottak.¹¹

Az ellenség fölismerte szárnyainak veszélyeztetését és az ellenállást nem erőltetve, harc nélkül visszahúzódott, így az Uzsoki-hágó legmagasabb pontja január 26-án a Szurmay-csoport birtokába került, majd 28-án a hágót biztosító Byczok, Scezavinka, Magura és Krokosza magaslatok is elfoglaltak. Boroevic táviratban a legteljesebb elismerés mellett méltatta a csoport teljesítményét január 27-én,¹² azonban Teschenben nem látták ilyen rózsásan a helyzetet, a menetcélok időben történő el nemérése miatt. Félték, hogy a támadási lendület elvész, amit az a körülmény is valószínűsített, hogy a csapatállományok máris nagyon leapadtak és a betegen távozók (tüdő- és bélmegebetegedések, fagyások stb.) száma napról napra nőtt. Már annak a veszélye is fölmerült, hogy a 3. hadsereg támadása kudarcba fullad a kedvező jelek ellenére. A közben meginduló kiterjedt és heves orosz támadások január 30-áig az osztrák–magyar VII., X. hadtestnél és később a III. hadtestnél is a 3. hadsereg arcvonalát benyomták.

A Szurmay-csoport január 31-én újraindított támadása elakadt a nagy hóban, és mivel a szomszédos erők sem tudtak tért nyerni, ezért a meglévő állást kezdik szívós védelemre kiépíteni, valamint a mögöttes területen helyreállítási munkákba fognak. 1915 elején több harcoló egység is a Szurmay-csoport alárendeltségbe került, másokat elvonnak tőle, az ilyen elvonások-visszacsatolások többször megismétlődnek a későbbiekben a harchelyzetnek megfelelően. Boroevic azonban értékelte Szurmay és csoportja addigi teljesítményeit és a február 8-ai táviratában így fogalmazott: „Az uzsoki oroslánnak szívből köszönöm” – („... dem Loewen von Uzsok dankt herzlichst”). Állásait a seregcsoport február és március hónapokban az oroszok ismételt támadásai ellen megtartja, de közben újra az osztrák–magyar 2. hadsereg alárendeltségébe kerültek a hatékonyabb együttműködés érdekében. Miközben a téli mazuri csatában (február 7–21.) a német 8. és 10. hadsereg kiszorította az orosz 10. hadsereget Kelet-Poroszországból, közel száz-ezer orosz katonát ejtve fogságba, a frontvonal középső szakaszán a német 9. hadsereg ért el sikereket Varsó irányában, és attól délnyugatra. A Kárpátokban ugyan elakadt az osztrák–magyar 2. hadsereg támadása, de a front legdélibb szakaszán a Pflanzer-Baltin hadseregcsoportnak viszont februárban sikerült Bukovinát visszafoglalni.¹³

Az orosz hadvezetést 1915 elején Przemysl várható eleste arra ösztönözte, hogy Ivanov tervét valósítsák meg. Ezért az erőd eleste (március 22.) előtt, március 19-én olyan parancsot adtak ki, hogy a cári csapatoknak „tekintet nélkül a veszteségekre” az orosz húsvétig, április közepére el kell érniük a magyar fővárost.¹⁴ Tehát Budapest elfoglalását tűzik ki célul, miután teljesen bizonyossá válik, hogy a németek ellen képtelenek eredményeket elérni. Ennek érdekében a magyar határhoz rendelik a még meglévő szibériai és kaukázusi elit hadosztályait, támadásra küldve azokat a rosszul kiépített, de jól védhető állások ellen. A hegyek gerincvonalai mentén, nem közvetlenül a gerincen kiépített osztrák–magyar állások a gyakori előre-hátra mozgások, illetve a súlyos nehézségekbe ütköző utánpótlás eljuttatása miatt csak részben kiépítettek, az időjárás viszontagságai ellen sem megfelelőek, de magaslati előnyük révén főként biztosítottak az alulról nagy erővel támadókkal szemben.

Március végén a Szurmay vezette hadseregcsoport védelmi állása a galíciai fennsík (Halics-magaslat) van 5 km-re az Uzsoki-hágótól, védvonaluk merőlegesen feküdt a hágón átvezető országútra. Tőle jobbra a német Déli hadsereg, balra pedig a 2. (Böhm-Ermolli) hadseregnek V. (Puhallo tábornagy) hadteste csatlakozott a csoport védelmi vonalához, melynek előterét több sornyi szögesdróttal erősítették meg, biztonságkép-

pen hátrébb egy második védvonal is épült. Külön problémát jelentett, hogy az év első hónapjaiban szokatlanul hideg tél uralkodott a Kárpátok előterében, és mint Szurmay megjegyzi: „a legnagyobb harcok idején szibériai hóvihar dühöngött”.¹⁵ A fagyás jelentette veszélyek kivédése komoly felelősséget jelentett az altábornagy számára, mert mint írta: „még ez a tényező is figyelembe veendő óriási kihatásánál fogva a csapat ellenálló képességére és az ebből eredő veszteségekre.”¹⁶ Szurmaynak alárendelt csapataiban maximumra kellett fokoznia a harckészséget, hogy tartani tudják magukat a lehetetlen viszonyok között, ezért a köteleességteljesítés parancsán túl mozgósítani kellett minden „láthatatlan erőtenyezőt”, hogy alárendeltjei kitarását fenntartsa.¹⁷ A zord időjárás és az oroszok rendkívüli nyomása valóban „emberfölötti teljesítményeket” követelt meg a Kárpátokban küzdő minden hadseregtől, de a siker most sem a túlerő kérdése volt, hanem az erkölcsi-pszichikai terhelhetőségé. Ebből a szempontból a hazájukat védő magyar csapatok feltétlenül előnyben voltak.

A legkeményebb harcokat a Szurmay-csoport április hónapban vívta az Uzsoki-hágó megtartásáért, a vad erejű orosz támadásokkal szemben. 1915. március 31-én az osztrák–magyar 2. hadsereg frontvonalát több helyen, április 1-én pedig mindenütt nagy erejű orosz támadások érték, a frontszakasz recsegni-ropogni kezdett, és csak a visszavonulás menthette meg a hadsereget az összeomlástól.¹⁸ A Szurmay-csoport jobbszárnya egy jól kiépített védelmi állás volt sok drótakadállyal, és a legénység számára rajkályhakkal fűthető földalatti rókalyukakkal. Az orosz arctámadások itt sikertelenségre voltak ítélve és ez a frontszakasz valóban szilárdan tartotta magát a gorlicei offenzíváig. A gondot a csoport balszárnya (7. hadosztály) jelentette, mert itt és a bal szomszéd (V. hadtest) jobb szárnya közt Patakófalunál (ma: Dubrinics, Ukrajna) egy kb. 14 km-es űr keletkezett, mivel az V. hadtest március 31-én Bukowe Berdo–Wilki–Brechy vonalra ment vissza. Az oroszok felismerték a „rést”, azt főerőikkel támadták meg, és a védendő szakaszt átvevő Szurmay-csoportnak alig maradt ideje lövészgödröket ásni a fagyott talajba. Ez a helyzet azért állt elő, mert Szurmay altábornagy a kiadott parancs ellenére nem volt hajlandó visszavonulni, és inentől kezdve igen érdekes fejlemények következtek. Mint visszaemlékezésében írta: az „április 1–2-án nagycsütörtök és péntek napján, naplóm feljegyzése szerint éjfélig, következő nap 4.30-tól este 10 óráig egyik telefonbeszélgetés a másik után folyt, egyik távirótömeg a másikat hajszolta, s mind azon kérdéssel foglalkozott, hogyan tömöm be, illetőleg hogyan szállom meg a nagy, 14 km-es rést...”¹⁹

Az altábornagynak figyelembe kellett vennie azt, ha elfogadja a magasabb (Böhm-Ermolli) parancsnokság direktíváját és visszamegy a Havasköz–Csontos (ma: Kostryna, Ukrajna) vonalba, azzal egy 35 km-nyi, többnyire magyar területet adna föl az Ungválygyében, és ezzel a harcok átkerülnének ismét a határon belülré, amit Szurmay elfogadhatatlannak tartott. Tisztában volt azzal is, hogy saját katonáit mennyire lehangolja már önmagában a visszavonulás gondolata, különösen pedig akkor, ha egy viszonylag jól kiépített állást kell feladnia egy rosszabbért. Szurmay a rendkívül fontos és „sok magyar vérrrel védett” Uzsoki-hágó önkéntes feladását nem akarta elfogadni. Ezért az altábornagy „személyesen kérte telefonon a hadseregparancsnokot, hogy hagyják meg állásában; balszárnyát a Halicz-on biztosítottak vélte, ha a 33. hadosztály Wolosate-tól északra kitar.”²⁰ Az V. hadtest, illetve a 33. hadosztály-parancsnokság azonban a kitarást nem tartották lehetségesnek, Böhm-Ermolli pedig ragaszkodott a visszavonulási intézkedés végrehajtásához, emiatt Szurmay kénytelen volt „mintaszerűen kiépített” állásainak kiürítését és utánpótlási hálózatának lebontását elrendelni. A tüzérséget, löszert, egyéb trénavonatokat hátraíndította, azonban visszavonulási intézkedéseket továbbra sem adott ki, ami nagy merészség volt a részéről, hiszen dacolt a kiadott parancssal.

A visszavonulás végrehajtásának elkerülése érdekében Szurmay szervezésbe kezdett, és nemcsak a Wolosate völgyében visszavonuló 33. közös hadosztály visszatartását és Ustrzyki Górne-nál védelembe helyezését kérte a hadsereg-parancsnokságtól, de a korábbi átszervezések során a csoportjától elvett csapatokat is kérte hozzá visszarendelni, a 128. és a 71. dandárokat. Komoly nézeteltérések és súrlódások alakultak ki a magasabb parancsnokságokkal, különösen a 33. hadosztály miatt, mert mint az altábornagy írta: „Minden fórum azzal érvel, hogy a hadosztály le van strapálva, élelmezés és lőszer-vonata vissza van diszponálva tehát nem állhat meg. De én nem tágitók. [sic]”²¹ Ráadásul a 33. hadosztály (összesen három dandár) parancsnoka, Goglia altábornagy rangidősebb volt Szurmaynál, ennek ellenére is kérte a hadosztályt, vállalva annak ellátását. Így is történt. Április 1-én megjött a második parancs, amelyben ideiglenesen az altábornagynak rendelik alá ezt a hadosztályt, viszont egy másik „ajánlás” is érkezik, amelyben felvetik, hogy neki kellene tartani a Czeremha–Piliska–Kincezyk–Bukovsky vonalat a rés elzárása érdekében, mire Szurmay válasza: „Nem jó; túl közel van az Ung völgyéhez (5 km) és bárhol betör, rögtön az Ung völgyében van az ellenség és minden intézetem elvész. Inkább elől maradok, amíg lehet a Halics magaslaton és csatlakozom bal szomszédomhoz.”²² Még aznap este érkezett a harmadik parancs, amely módosítva ugyan, de szintén visszavonulást rendelt el.

Szurmay naplója szerint: „... április 2-án nagypéntek legnehezebb napom mióta a fronton vagyok. Hajnalban írtam meg a fenti parancsnak megfelelő visszavonulási rendelkezéseket, de örömmre azokat nem kellett kiadni, mert mialatt letisztázták, jött ismét egy új, immár a negyedik parancs, hogy tartsuk állásainkat, továbbá, hogy hadseregcsoportom a 2-ik hadsereg kötelékéből kilép és a német Déli hadsereg parancsnokság alá rendeltetik.”²³ A német Déli hadsereg parancsnoka, Linsingen tábornok célszerűtlennek tartotta a visszavonulást és az állások megtartását tartotta fontosnak, amely álláspontot végül az AOK elfogadott.²⁴ A Szurmay-csoportnak tehát továbbra is az Uzsoki-hágót kellett védenie, miközben a 2. hadsereg csapatainak zöme (a IV. Tersztyánszky hadtest) április 3-án visszament a Kárpátok országhatárt jelentő főgerince mögé, amely időlegesen a harcoknak újra magyar területre való áttételét jelentette.

A Szurmay-csoport április elején három és fél hadosztályból állt, összesen 26 ezer puskával, és aránylag sok (38) üteggel rendelkezett.²⁵ Szinte kizárólag magyar területről kiegészített csapatokból állt, de az sem volt mellékes, hogy az utolsó hetekben csak az időjárástól szenvedett, tehát pihentnek volt mondható. Komolyabb harcra április 6-án reggeltől került sor a balszárnyon, a 40. honvéd hadosztály arcvonalát több helyen érte gyalogsági roham. A honvédek itt egészen közelre engedték az oroszokat és a hirtelen megindított géppuska- és puskatűzzel teljesen megsemmisítették a támadókat. A háború kilencedik hónapjára az osztrák–magyar csapatok már elégséges tapasztalatot szereztek, hogy kétséges helyzeteket is uralni tudjanak, ameddig az emberileg lehetséges volt. Ugyanis más pontokon az oroszok eredményeket értek el, előbb a Bukowke Berdo-n, ahol a 102. népfölkelő zászlóaljat kényszerítették visszavonulásra, majd a Szeroki W.-n a 29. honvéd gyalog ezred állásait törték át, végül a Halicz-magaslaton a 128. dandárnál történt ugyanez. A helyzet estére csak rosszabbodott. Szurmay az esti helyzetjelentésében már azzal számolt, hogy a II. védvonalba kell visszavonni csapatait, amely védvonal ellenálló képességét maga sem tartotta sokra. Ezen helyzetjelentés miatt éles hangú táviratváltásra került sor a német Déli hadsereg-parancsnoksággal.²⁶

Az oroszok igyekeztek kihasználni erőfölényüket, amit Szurmay is megtapasztalt: „Saját szememmel láttam a Szeroki W. elleni támadást. Az ellenség gyalogsága számos, 8-10 egymás mögötti sorban nyomult lassan, de feltartóztathatatlanul előre és nem törő-

dött nagyon hatásos tüzéségi tűzünkkel.²²⁷ A csoport-parancsnokság április 7-ei, reggeli jelentésében írták: „Április 6-án késő este az oroszok ötször ismételték meg a rohamot az 1104 háromszögelési pont, Beskid Wolosacki körüli állásrész ellen. Csak a kíméletlenül alkalmazott tömeg győzött, amelyet a tűznek lehető legerősebb gyorsításával sem lehetett feltartóztatni. A 8-10 sorban egymás mögött közeledő támadók hátsó sorai pótolták az elülső sorok veszteségeit. Az oroszok iszonyú veszteségeket szenvedtek, de a saját csapatoké sem csekély...”²²⁸ Az oroszok rendkívüli nyomása miatt a Szurmay-csoport balszárnyának el kellett hagynia a régi, jól bevált állásait, és a II. védővonalába kellett csapatait is visszakanyarítani, ahol 2-400 lépésre az ellenségtől, jeges vízzel előntött gerincállást kellett tartani. De „ott azután elvérzett az orosz tömeg, mert nem tudta legyőzni hős lelkű csapatainkat. Pedig április első felében a magaslatokon még szibériai hideg volt és a négy hetes nehéz küzdelem során igen sok nap volt, amidőn egyik súlyos krízis a másikat hajszolta.”²²⁹

Április 10-én este a völgyekben jeges eső zuhogott, a hegyek tetején hóviharak tomboltak. Több hadtest-parancsnokság is olyan jelentéseket kap ekkor, amelyek a katonák teljes kimerüléséről, a hidegtől, hóviharoktól való szenvedését írta le. Szurmay emlékirataiban felidéri ezeket a kétségbeesett hangú jelentéseket,³⁰ melyeket sorban az összes ezred- és zászlóaljparancsnok megküld. Részlet az április 12-ére szóló kemény hangú, általános intézkedéséből: „Az időjárásnak kitett, a gerinceken álló csapatok panaszaira és fásultságára az a válaszom, hogy a csoport-parancsnokság tartalékkal a felváltásukra nem rendelkezik és nincs módjában, hogy a zászlóalj- és századparancsnokok szolgálatát elvégezze.”³¹ Az ellenrendszabályok (bőséges élelem, kávé-, teafogyasztás stb.) ha eredményesek is voltak, a nagy veszteségeket és a rengeteg szenvedést nem tudták megakadályozni. Ugyanakkor nyilvánvalónak látszik, hogy ha az egyszerű katonák nem úgy gondolkodtak, érezték volna, mint parancsnokuk, akkor nem tudták volna elviselni az embertelen viszonyokat, a támadó orosz tömegek nyomását. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Szurmay-csoport katonái az oroszán elszántságával küzdöttek hazájuk védelmében.

Közben az oroszoknál zavar támadt, mert Ivanov április 10-ei utasításában megállást rendelt csapatainak. Ennek okát a budapesti Hadilevéltár szerkesztői orosz forrás alapján abban látták, hogy Ivanov korábbi vezérkari főnöke, Alexejev tábornok új besorozásában, az Északnyugati arcvonal parancsnokaként egyszerűen másként ítélte meg a támadási súlypont fontosságát. Alexejev újra a kelet-Poroszország elleni „halálos döfést” látta célravezetőnek, és nem a Kárpátokon való átjutás erőltetését.³² Nyikolaj nagyherceg azonban Ivanovot, annak korábban vallott felfogását támogatta, és megkövetelte, de határozott parancs és erősítések hozzárendelése nélkül, hogy a Délnyugati arcvonal folytassa támadását. Az orosz támadások tehát folytatódtak, de már érezhetően kisebb eréllyel. Mivel az orosz 3. hadsereg április 6-án, a 8. pedig 10-én beszüntette döntő támadását, a kárpáti húsvéti csata ezzel véget értnek volt mondható. A központi hatalmak sikerrel akadályozták meg az orosz tömegek átjutását magyar területre, ugyanakkor Przemyslt nem sikerült fölmenteni. Április 10-e után a támadások jóval kisebb elszántsággal folytatódtak a Szurmay-csoporttal szemben, és az oroszok megelégedtek a kisebb, helyi sikerekkel.³³ A végletekig kimerült csapatok számára a következő napok a támadások elhárításával és ellentámadások indításával teltek ugyan, de a csoport helyzete lassan megszilárdult.

Április 15. és 20. között az időjárási viszonyok miatt harcszünet áll be a Szurmay-csoportnál, amit az állások megerősítésére használtak ki, szögesdrót akadályok, fényszórók, lángszórók, géppuskák kerültek beépítésre, nem is hiába, mert 21-én újabb nagy erejű támadás érte a csoport arcvonalát. Az oroszok többnyire sikertelenül támadtak,

de a heves nehéztüzérségi tűz segítségével a Sárkány-alcsoportnál sikerült ideiglenesen megkapaszkodniuk. Április 25-étől kezdve a nagyobb szabású orosz támadások megszűntek, a következő nap az orosz ütegek tüze is alábbhagyott, vélhetően ők is kifogytak tartalékaikból. A kisebb orosz előretöréseket, a pótlások által megszilárdult és a folyton épülő drótkadályok mögött védekező csapatok könnyedén visszautasították. A tüzeresség, különösen a küzdővonalba előrevont, egyes lövegeknek oldalazó tűzhatása lefogott és megállított minden elszigetelt orosz előretörést.

Szurmay altábornagy az Uzsoki-hágó és az Ung-völgy több hónapra át tartó sikeres megvédéséért a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjét kapta bárói ranggal és „uzsoki” előnévvel. A Mária Terézia Katonai Rend adományozásának feltételét Szurmay azzal a hadászattal nagyon fontos és a 2. hadsereg-parancsnokság intézkedésével ellentétben álló, vagyis önálló elhatározásával teljesítette, hogy a Kárpátok főgerincén húzódó régi állásaiban kitartott, annak dacára, hogy csoportjának balszárnya elszigeteltté vált a 2. hadsereg zömétől, annak visszavonulása miatt. Lényeges kiemelni, hogy a Szurmay-csoport „sziklaszilárd kitartása”³⁴ megakadályozta, hogy az oroszok átörjenek magyar területre. Valamint azt, hogy a keleti Kárpátokban zajló harcok messzemenően igazolták azt a tételt, hogy a Kárpátok koszorúja, az arra alapozott koncentrált katonai erő, még túlerejű ellenség támadása esetén is képes védelmet nyújtani.

Veszteségek

Az északkeleti Kárpátokban elért fontos sikert súlyos áldozatokkal kellett megfizetni. A zord időjárással nehezített harcok egész embertömegeket nyeltek el. A budapesti Hadilevéltár összesítése³⁵ alapján a következő veszteségek mutathatók ki:

1915.január1-énazoroszhadszíntérenlevőelsővonalbanállóosztrák–magyar gyalogság és a lovasság lovasainak, lövészeinek állománya:	287.660 fő
A január 1-től április 30-ig kiállított pótlás:	737.460 fő
A délkeleti hadszíntérről érkezett seregtestek létszáma:	71.700 fő
Összesen:	1.096.820 fő
Ezzel szemben a gyalogság 1915.május 1-i puska létszáma az orosz harctéren:	535.000 fő
A összefogyatékos összege, tehát: halott, sebesült, beteg, eltűnt, fogoly; tiszték, legénység és a hadtáp- és ellátási alakulatokkal együtt:	673.000 fő
Przemysl várának védőőrsége:	120.000 fő
Az osztrák–magyar észak-i haderőnek összes vesztesége január 1-től április 30-ig:	793.000 fő
Ebből a hadsereg körletekben meggyógyultakat nem számítva: halott, eltűnt, fogságba esett:	238.000 fő
Przemysl várának védőőrségét beleszámítva:	358.000 fő

Azonban más számítások szerint a Kárpátokban harcolt osztrák–magyar csapatok (a 2., 3., 4. hadsereg, a Pflanzler-Baltin hadseregcsoport és a német Déli hadsereg osztrák–magyar csapatai) teljes vesztesége halottakban, sebesültekben, eltűntekben és fogságba jutottakban kerekén 380 000 főt tett ki.³⁶ A budapesti Hadilevéltár szerkesztői szerint bármelyik számot is fogadjuk el, tényként mutatkozik, hogy a téli hegyi háború egyik hatása az volt, hogy a betegség miatt elszállítottak száma meghaladta a sebesültekét, vagyis az ellenség okozta véres veszteség jelentősen alatta maradt az időjárás okozta veszteségeknek. Nagyon sokan fagytak halálra, vagy pusztultak el a különböző betegségekből, sok sebesültet nem lehetett lehozni a hegyekről, akik emiatt halálra voltak ítélve. A nem véres veszteséget a Hadilevéltár szerkesztői „mintegy 400.000 főre” teszik, ami az északi haderőnek majdnem 40-50%-a volt.³⁷

A második Szurmay-csoport (7. hadosztály, 40. hadosztály, 128. dandár) április (1–30.) hónapra vonatkozó veszteségkimutatása³⁸ szerint a betegek és a fagysérültek száma 4340 fő volt, amely jócskán meghaladta a sebesültekét:

Sebesült	Beteg	Fagyás	Összesen
tiszt és legénység	tiszt és legénység	tiszt és legénység	tiszt és legénység
2945	3244	1096	7285

Érdeemes összehasonlítani a Szurmay-csoport veszteségeit a Tersztyánszky Károly vezette IV. hadtestbe tartozó 41. honvéd hadosztályéval. Ez a honvéd hadosztály két hónapon át volt az első vonalban, ezalatt szinte megszakítás nélkül harcban állt. Az 1915. február 15-étől április 15-éig terjedő időben a hadosztály vesztesége³⁹, a hozzá beosztott idegen csapatokat nem számítva:

halott és sebesült:	123 tiszt	7832 fő
eltűnt és fogságba esett:	76 tiszt	7188 fő
beteg:	143 tiszt	4235 fő
összesen:	342 tiszt	19.255 fő

A hadosztály vesztesége hadilétszámának majdnem kétszerese volt, miközben az adott időszakban 16 menetzászlóaljot vett fel, de ennek ellenére útközet-állományának átlagban csak a felével rendelkezett. Ennél a hadosztálynál a betegek száma jelentősen alacsonyabb ugyan a sebesültekénél, de az összes veszteség aránya így is döbbenetes. A betegek számában legnagyobb tételt a súlyos fagyások (kb. 1200) jelentette, viszonylag kevés volt a fertőző beteg (kb. 150 vérhas, 15 tifusz), mivel ezen betegségekkel szemben a hadvezetés szigorú ellenrendszabályokat léptetett életbe. A veszteségeket fokozta a nem megfelelő, vékony ruházat, és az olyan negatívumok, mint a papírtalpu bakancsok, amelyek vizet érve napokon belül szétmállottak. Ezek a veszteség arányok összességükben azt jelentették a Monarchia számára, hogy hadereje nagyobb lökő erejű offenzívára önmagában már nem volt képes, és így a Németországnak való alárendelődést siettetett. Ugyanakkor a Szurmay-csoport honvédeinek fanatikus ellenállása elérte azt, hogy a világháború legeredményesebb frontáttörése az orosz fronton egy jóval kedvezőbb pozícióból történhetett, másrészt az oroszok figyelmét is elvonta a front északibb szakaszáról. A Szurmay-csoport a goricei áttörésben kisebb, korlátoltabb célú feladattal vett részt.

A petrográdi vezérkar vezetője, Bjeljaev tábornok, áprilisban 1 900 000 fő (halott és hadifogoly) veszteséget ismert el a háború kezdetétől,⁴⁰ de ebben a számban nincsenek benne azok, akik később felépültek és visszakerültek a frontra. A Kárpátokban januártól kezdődően elszenvedett orosz veszteséget, csak halottakban 500 ezerre⁴¹ lehet tenni, emiatt is érdemes idézni Molnár Ferencet, aki mint haditudósító járt a gorlicei áttörést követően a visszafoglalt Lembergben, és a helyiektől megismerte az orosz tisztek véleményét. E szerint a Kárpátok előteréből az oroszok naponta 20-25 sebesültszállító vonatot indítottak és az itt elszenvedett vereség fölött számukra egy Waterlooval,⁴² hiszen elveszítették első osztályú támadóerejüket. Az 1915. május 2-án Gorlice fölött meginduló frontáttörési sorozat kegyelemdőfésként érte a megrendült állapotú cári haderőt, amelynek ezt követően majd egy évre volt szüksége a reorganizációra. Augusztus végén az egyesített német–osztrák–magyar csapatoknak sikerült elfoglalniuk a rendkívül megerősített Breszt-Litovszkot, de ezt követően a sikeres offenzíva megállt, a sikert nem lehetett tovább fejleszteni, ahogy azt Conrad szeretette volna, mert Falkenhayn beérte az addig elértekkel, és újra a nyugati fronton kereste a döntő eredményt. Azt a célt viszont, hogy Magyarországot felszabadítsák az orosz fenyegetés alól, teljes mértékben sikerült elérni.

JEGYZETEK

- 1 A négy galíciai hadjárat: 1. augusztus–szeptemberben az orosz főerő lekötése, sőt megverése céljából a kelet-galíciai hadjárat. 2. októberben, Hindenburggal közösen a Visztula mindkét partján lezajlott hadjárat. 3. novemberben a krakkói hadjárat, amely az orosz gőzhenger közepét és déli szárnyát állította meg. 4. a december 8-ai ellentámadással kezdődő kárpáti hadjárat, amely a limanowai győzelmet hozta. *Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933. 39. o. De a galíciai hadjáratokat másképpen is lehet rangsorolni, lásd: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Szerkesztő: Ravasz István. Petit Real kiad. 2000. 311. o.; és Molnár 1932. 33–85. o.*
- 2 Az osztrák–magyar hadvezetőség „Három hadsereget vont át a Visztula bal partjára s csak gyenge erőket hagyott Galiciában. *Ez önfeláldozásnak tekinthető.*” Falkenhaynt idézi: *A Világháború 1914–1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. Szerk. és kiadja a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1928–1942. VII. köt. 665. o.*
- 3 *A Világháború VII. köt. 656. o.*
- 4 1915. január 1-én az orosz hadszíntéren lévő osztrák–magyar gyalogság és lovasság együtt 287 660 főt tett ki. *A Világháború VIII. köt. 795. o.*
- 5 *Czékus Zoltán: Az 1914–18. évi világháború összefoglaló története. Budapest, 1930. 160. o.*
- 6 Losonczy *Szakall Kálmán: Uzsok hősei, 1914. Szerk. Vándor Kálmán. Budapest, 1940. 90. o.*
- 7 *A Világháború VIII. kötet. 40. o.*
- 8 Hadtörténelmi Levéltár, 1876. Tanulmánygyűjtemény. 5. o.
- 9 Uo. 6. o.
- 10 *A Világháború VIII. köt. 85. o.*
- 11 Emiatt és mert az orosz fővédelmi vonal megtámadása előtt a csapatokat feltétlenül pihentetni kellett, ezért Borojević január 28-ára pihenőnapot adott. *A Világháború VIII. köt. uo.*
- 12 „... a legutolsó napok alatt kiállott emberfeletti fadaralmak állhatatos legyőzésével véghezvitt kiváló teljesítményeiért legteljesebb elismerésemet fejezem ki és a szép eredményhez úgy vezetőségnek, mint a csapatoknak szerencsét kívánok.” HL, 1876 TGY 7. o.
- 13 *Galántai József. Az első világháború. Budapest, 2000. 249. o.*
- 14 *Szurmay 2005. 70. o.*
- 15 Hadtörténelmi Levéltár Personáliák. 176. doboz. *Uzsoki harcok, 1915. április. c. gépelt irat. 4. o.*
- 16 HL PERS. 176. doboz. *Uzsok, 1915. április. uo.*
- 17 „Egy láthatatlan erőtenyező – írta Szurmay – van azonban még, amely a vezetőt épp úgy, mint a csapatot bensőleg a legnagyobb erő kifejtésre készíti és ez a hazaszeretet. ... Ha tehát hazájának határait, saját tűzhelyét védi a magyar katona, még többszörös túlerővel is szembeállíthatjuk.” HL PERS. 176. doboz. *Uzsok, 1915. április. uo.*
- 18 *A Világháború VIII. kötet. 565. o.*
- 19 HL PERS. 176. doboz. *Uzsok, 1915. április. 4. o.*
- 20 *A Világháború VIII. kötet 571–572. o.*
- 21 HL PERS. 176. doboz. *Uzsok, 1915. április. 4. o.*
- 22 HL PERS. 176. doboz. *Uzsok, 1915. április. uo.*

- 23 HL PERS. 176. doboz. *Uzsok, 1915. április.* c. gépelt irat. 4. o.
- 24 A budapesti Hadilevéltár szerkesztői szerint: az iratváltások azt „valószínűsítik, hogy a hadsereg-főparancsnoksága német Déli hadsereg-parancsnokság erélyes közbelépésére határozta el magát a beavatkozásra.” *A Világháború VIII.* kötet. 573. o.
- 25 *A Világháború VIII.* kötet. 698. o.
- 26 A német Déli hadsereg-parancsnokság megütöközését fejezte ki, hogy a Szurmay-csoport az állását két helyen feladta, elrendelték ugyan a visszavonulást, hozzátéve: „... De kötelessége a hátsó vonalat az utolsó emberig védeni; és ha ebbe az egész csapat bele is pusztl, a csoport ekkor mégis megtette a kötelességét.” A Linsingen parancsát közvetítő Hughes-sürgöny lapjára Szurmay saját kezűleg a következőket írta: „Ez nyilván tévedés! Én vezérkari főnököm jelenlétében azt jelentettem, hogy az Ung völgyet könnyebben tarthatom, ha egyelőre az elülső állásban maradok (időnyereség a II. vonal kiépítéséhez, tartalékok odavonásához, stb.). [...]” *A Világháború VIII.* kötet. 709. o.
- 27 *A Világháború VIII.* kötet. 709. o.
- 28 *A Világháború VIII.* kötet. 710. o.
- 29 HL PERS. 176. doboz. *Uzsok 1915. április.* c. gépelt irat. 5. o., és *A Világháború VIII.* kötet. 723. o.
- 30 Schöbl ezredes a 79. gyalog ezred parancsnoka, telefonon, de írásban is leadta a következő jelentést: „»Hóvihar teljesen demoralizálta az embereket. Őrsök majdnem megfagyva, részvétlenül állnak a szél és ellenség felé. Előre sem látni, sem lőni nem lehet, mert a hóvihar lehetetlenné teszi a szem kinyitását, de állni sem lehet, mert a vihar az embert eldönti. Ily viszonyok között én és a kevés még itt lévő tiszt képtelen hasznos munkára. A katonák az emberi teljesítőképesség határain túl letörték, teljes apátiába estek és a halállal való fenyegetés stb., sem hatásos, teljesen közömbösek...«” Schöbl telefonon kérte, hogy az ezred a völgybe vonulhasson vissza, mire Szurmay válasza: „Egy lépést sem vissza, felváltás lehetetlen, elől csak figyelők hagyandók, kik 5 percenként felváltandók. Ezred gránic [határ] mögött szélvédett hófedezéke! Állandóan meleg teát és kávé adni az embereknek, amiből van elég! Nem szabad senkinek sem megfagyni!” HL PERS. 176. doboz. *Uzsoki harcok 1915. április.* 5. o.
- 31 *A Világháború VIII.* kötet. 719. o.
- 32 Elképzelhető, hogy Alexejev és fölismerete, hogy a harcok fókuszában álló honvéd csapatok által védett Kárpáti arcvonalszakaszt nem lehet áttörni, és talán ezért gondolta úgy, hogy a harcok súlyját át kell helyezni Kelet-Porosországra.
- 33 *A Világháború VIII.* kötet. 720. o.
- 34 A május 8-ai Höfer-jelentésből: „Az a csoport, amely már hónapok óta őrizte a hágó környékét, mindvégig sziklaszilárdan kitartott.” idézi: *A Világháború VIII.* kötet. 732. o.
- 35 *A Világháború VIII.* kötet. 795. o.
- 36 *A Világháború VIII.* kötet. 796. o.
- 37 Uo.
- 38 *Hadtörténelem*, 1921. 1. évf. Az Uzsoki hágó védelme. *Stielly Walter* vezérkari alezredes. 62. o.
- 39 *A Világháború VIII.* kötet. 684. o.
- 40 Sir Alfred Knox: *With the Russian army 1914-1917.* London, 1921. Az orosz vezérkarhoz rendelt angol katonai attasé, vezérőrnagy könyve. 267. o. [web:] https://archive.org/stream/withrussianarmy101knoxuoft/withrussianarmy101knoxuoft_djvu.txt (utolsó letöltés: 2015. június 20.)
- 41 Vitéz *Doromby József*: *A magyar gyalogság.* Szerk. vitéz *Doromby József* és *Reé László*. Budapest. é. n. *A magyar gyalogság.* A magyar gyalogos katona története. 319. o.
- 42 *Molnár Ferenc*: *Egy haditudósító emlékei.* Franklin, 1916. 378–379. o.